

Amb veu pròpia

Durant dècades passà per una histèrica que feia la vida impossible al seu marit. Ara, unes noves publicacions i un film fan aparèixer amb una nova llum Sofia Tolstaia, aquella dona que estigué casada vora cinquanta anys amb el gran Lleó Tolstoi.

El matrimoni Tolstoi a la seua propietat de Iàsnaia Poliana (1907).

L'última estació en la vida de Lleó Tolstoi fou una estació de ferrocarril. Ací, a la província russa, a Astapovo, el poeta de 82 anys s'abandona a la mort el novembre del 1910. Deu dies abans de morir-se aconsegueix allò que s'havia proposat durant dos decennis o tres: abandonar la seua dona i la propietat senyorial Iàsnaia Poliana.

El fuig de les eternes disputes, de la desconfiança i de la gelosia, de les repetides amenaces de suïcidi de Sofia Tolstaia, amb qui es casà fa vora cinquanta anys, i fuig de la vida luxosa de la qual el cercador de Déu i propagandista de la vida senzilla s'avergonyeix des de fa temps. Ell partia –així ho ha escrit a la seua esposa a la carta d'acomiadament– per passar els seus darrers dies “en l'aïllament i el silenci”, i li demana que no es reunesca amb ell.

La febre alta és el motiu pel qual ha de detenir la fugida amb ferrocarril (en tercera classe) a Astapovo.

Només unes setmanes abans, el poeta que durant tota la vida desbordava força i salut, encara havia cavalcant amb el seu cavall a través dels boscos. Ara espera la mort en un llit aliè, en una habitació mísera que el cap d'estació li ha ofert a corre-cuita.

Les desavinences del matrimoni Tolstoi i la fugida del poeta l'any 1910 no foren una cosa privada, sinó una qüestió d'enorme interès públic. Lleó Tolstoi era una llegenda viva, a Rússia el veneraven com un sant; la seua personalitat no era considerada inferior a la del tsar.

El diari moscovita més important va dedicar la primera plana a la notícia de la fugida i s'exhaurí de seguida. Reporters, fotògrafs i càmeres s'aplegaren davant la casa de l'estació. L'assumpte fou un dels primers grans esdeveniments als mitjans de comunicació anteriors a la Primera Guerra Mundial, un esdeveniment que fou considerat d'interès més enllà de les fronteres russes. Per a evitar avalots i aglomeracions, el govern

fins i tot envià forces de l'ordre a Astapovo.

També hi arribà l'esposa: el diari moscovita li havia revelat en un telegrama on es trobava el moribund. Havia llogat un tren especial i ara era allí, desamparada, davant la porta, i mirava per la finestra. Havia estat perseguida sense pietat pels fotògrafs i els primers càmeres. La deixaren anar amb el seu home quan ja no podia quasi ni parlar. La seua filla Alexandra, que anomenaven Saixa –molt fidel a son pare–, el metge i alguns altres amics de confiança pensaven que era millor respectar la voluntat del moribund.

Després de la mort de Tolstoi, Sofia Tolstaia fou qualificada una vegada i una altra d'esposa tossuda, egoista i histèrica, que va empènyer el gran poeta a la fugida i a la mort. Tot amb tot, alguns, com ara Thomas Mann, la defensaven i recordaven que havia estat “ella qui, malgrat els seus continus embarassos i els grans deures com a hisendada, mare i mestressa,

havia copiat set voltes *Guerra i Pau* amb la seua pròpia mà”.

Ara, com a preludi del centenari de la mort de Tolstoi, s’ha de fer finalment justícia a Sofia Andréievna Tolstaia (1844-1919). Noves publicacions mostren una imatge diferent de la seua personalitat i del seu complicadíssim matrimoni amb el poeta.

A la novel·la *The last station* (‘La darrera estació’), l’especialista en literatura Jay Parini explica des de sis perspectives diferents la crisi, com més anava més forta, i la guerra matrimonial dels Tolstoi.

Ací l’esposa es pot defensar bé dels retrets que li arribaven del seu home i d’alguns altres a casa.

La novel·la de Parini serveix de model per a un film que s’estrenarà enguany. El títol és el mateix, *The last station*. Christopher Plummer i Helen Mirren encarnen el matrimoni Tolstoi.

La primera biografia àmplia de Tolstaia que eixirà al febrer (*Soffja Andrejewna Tosltaja. Ein Leben und er Seite Tolstojs* –‘Sofia Andréievna Tolstaia. Una vida al costat de Tolstoi’–, Insel Verlag, Frankfurt am Main), escrita per l’eslavista Ursula Keller i la teòrica d’art Natalja Shrandak, pren partit clarament per l’esposa. L’objectiu de les autores és centrar l’atenció d’una vegada cap al treball literari de l’esposa de Tolstoi, i donar-li “una veu pròpia”. Per aproximar-se a aquesta fita han analitzat textos escrits per ella, a penes coneguts i fins ara inèdits, que hi havia als arxius russos. L’obra, doncs, ha esdevingut una representació de la seua vida fonamentada i summament impressionant.

Un d’aquests textos pòstums de Sofia Tolstaia fou publicat per primera vegada fa pocs anys a Rússia, un segle després de ser escrit. Es tracta d’una novel·la escrita el 1892-1893, amb el títol *Qüestió de culpa*, en què l’autora no ocultava gaire els primers anys del matrimoni amb Tolstoi.

Ja de ben joveneta, Sofia Tolstaia escrivia contes i un diari, però ho cremà tot abans de casar-se, l’any 1862 (cosa de la qual es penedí més tard). Noble i aspirant a la filla del metge, de 18 anys, Tolstoi –que aleshores en tenia 34– era encara un escriptor

desconegut; això era molt de temps abans d’haver escrit *Guerra i Pau* i *Anna Karèнина*. En avant, la jove esposa volia donar-li suport amb el seu treball i “servir-lo”.

Al seu costat, ella començà un nou diari, que escrigué durant mig segle –paral·lelament al del seu home, que igualment prenia nota detallada de la vida conjunta. No hi ha pas gaires matrimonis tan ben documentats com el dels Tolstoi, que començà tan prometedor i feliç i que acabà en un desastre. Tolstoi tampoc no estalvià detalls autobiogràfics als seus textos literaris, amb un gran desgust de la seua esposa, sovint desesperada.

Aquesta *Qüestió de culpa*, novel·la publicada en una preciosa i acurada edició feta a mà, una petita joia literària, és declaradament una resposta a un dels textos més coneguts de Tolstoi, l’arrabassador i pertorbador *La sonata a Kreutzer*. El relat es publicà el 1889, després de 27 anys de casats, i fou un crit de ràbia i una autoinculpació ensem; disfressat de confesió fictícia d’un home que es converteix en l’assassí de la seua esposa.

El protagonista de *La sonata a Kreutzer*, que, pres d’una gelosia paranoide, apunyala la mare dels seus cinc fills, mostra una imatge de la dona que ja en aquell moment era antiquada per a la societat russa. A l’esposa –diu aquest Pòzdrixev– només li ha d’importar el benestar de la família, ha de renunciar a traure “la més forta, pitjor i més tenaç de les passions” en l’home, és a dir “l’amor carnal i sexual”.

La sonata a Kreutzer provocà un gran escàndol entre els seus contemporanis. El relat, que en realitat és retrògrad i misogin, tingué un efecte radical; en aquells temps no se solia parlar clarament de les intimitats.

La novel·la ‘Qüestió de culpa’, de Sofia Tolstaia, és una resposta clara a ‘La sonata a Kreutzer’ del seu marit

L’ambivalència també n’irrita qui sap-los. Pòzdrixev s’acusa retrospectivament a si mateix de llibertí, algú que havia “d’acostumar primerament al vici” la seua jove dona “per a traure’n un gaudi”. I que després ha de morir de gelosia.

Ara bé, la culpable de tot és la dona seductora, i una societat que permet “la sensualitat, l’ostentació realment provocadora i l’ornamentació del propi cos”.

Aquestes idees haurien passat per recursos literaris propis de la prosa si, a l’èpica, Tolstoi no s’haguera posat de part del seu heroi assassí. “No s’ha de menar una vida llibertina ni abans del matrimoni ni durant el matrimoni, no s’ha d’impedir l’engendrament de xiquets artificialment”, reivindicava l’autor, i en absolut s’hauria de “posar una unió d’amor per damunt de tot”.

Sofia Tolstaia degué entendre *La sonata a Kreutzer* com un atac cap a ella mateixa. Els paral·lelismes amb el seu matrimoni eren massa clars: l’heroi del relat, que abans del casament “freqüentava nombroses dones”, poc abans de les nocces dóna els seus diaris íntims a la inexperta núvia perquè els llegesca (per posar punt final a la seua vida llibertina); igualment, es considera a si mateix “una criatura perduda per sempre més” i es proposa de “no mirar cap altra dona després de les nocces”. Tot això ella ho coneixia prou bé.

També coneixia allò que seguia. Ella hagué d’experimentar a la pròpia carn com el predicador de l’abstinença es desmentia a si mateix quan Tolstoi, declarat enemic de l’autocontrol, engendrà amb ella tretze fills (sense comptar tres avortaments involuntaris).

A una edat avançada, Tolstoi temia que biògrafs posteriors pogueren ocultar els seus vicis sexuals abans del matrimoni i la seua avidesa contínua. Al seu diari, el juliol del 1908, des de la retrospectiva, el pare de família s’acusa a si mateix: és cert que mai no havia estat infidel a la seua dona; en canvi, fou “alliberat per la seua dona del vici obscè i criminal”.

Molts textos de Sofia Tolstaia, fins ara desconeguts, giren sobre el mateix tema: el passat de Tolstoi, “tot

La sonata a Kreuzer, quadre de René François Xavier Prinet, 1901. El matrimoni Tolstoi –interpretat per Helen Mirren i Christopher Plummer– al rodatge de *The last station*, el maig de l'any passat.

allò obscè” que va descobrir als seus diaris pocs dies abans de casar-s’hi (“tota la meua vida he patit per això”). Es parla de “dolors penosos i vergonya insuportable” la nit de noces. A la biografia d’Ursula Keller i Natalja Sharandak se citen per primera vegada molts textos que tracten d’això.

L’època en què Tolstoi escrigué les seues grans novel·les, la gènesi de les quals acompanyà entusiasmada la seua dona, fou la més feliç. Les discussions i ferides mútues començaren a flamejar vertaderament després de dos decennis, quan el famós poeta ja poc volia saber de la literatura i començà a publicar escrits edificants, impregnats de religiositat.

L’esposa ja no el volia seguir i començà a odiar els deixebles que es reunien al voltant del seu marit. Presa de la por que ell la poguera abandonar, s’imaginà “que buida i falta de sentit que seria la seua vida sense ell”. Al mateix temps, els seus atacs foren cada volta més vehements. Ella llegia els diaris d’ell (igual com ell els d’ella). Tenia por que al testament ell li llevara, a ella i a la seua família, els drets sobre la seua obra. Ella

anotà: “Qui derrota a qui? Quan hom pensa que s’esdevé aquesta lluita acarnissada entre dues persones que una volta s’havien estimat tan ardorosament!”

El darrer any de vida, Tolstoi es queixa que ella no parava de “control·lar-me i vigilar-me”, ella regirava els seus papers. “És impossible de viure amb ella.”

Jay Pirini intenta captar tot açò en la seua novel·la des de diverses perspectives. Juntament amb l’esposa, prenen la paraula el metge de capçalera, un secretari, la filla Saixa, l’inoportú amic de Tolstoi, Vladímir Txèrtkov i, amb precaució, Tolstoi mateix.

Parini trobà prou material, perquè de l’any 1910, com tants altres abans, no només n’ha pres nota meticulosament el mateix matrimoni, sinó també molts altres testimonis “en certa manera coincidents” (Stefan Zweig). Sembla que a la casa de Tolstoi tots van prendre notes: els fills, el secretari, el metge, amics i visitants ocasionals. La filla Saixa es va servir d’aquest fons: ja el 1923 ixqué el seu llibre de records (*Fuga i mort de Tolstoi*) amb extractes de “cartes i diaris

de Lleó Tolstoi, de la seua esposa, el seu metge i els seus amics”.

En compte de deixar que els documents parlen sols, Jay Parini ha volgut brillar com a novel·lista (i al mateix temps fer-los servir de projecte de film); ha envoltat el dramatisme del darrers anys amb monòlegs ficticis. Així s’aconsegueix una imatge plàstica de la tragèdia matrimonial, però les expressions cursis destrossen la pretesa proximitat a les fonts, per exemple quan Parini fa que Sofia Tolstaia es recorde així del seu home: “Ell alçà l’espasa flamejant de l’amor i em va prendre.”

Si n’eren de diferents, en canvi, aquelles respostes a la carta d’acomidament del seu home. Desesperada, ella li demana que torne: “Liovtokka, amic de tota la meua vida, faré tot allò que vulgues, renunciaré totalment a qualsevol luxe; m’avindrè amb els teus amics, em deixaré tractar pels metges, seré mansa.” Però ella preveia que era massa tard i concloué: “Doncs bé, que et vaja bé, que et vaja bé, tal vegada per sempre.”

Volker Hage

Traducció de Beatriu Vallès